

LOTIN VA KIRILL YOZUVLARIDA QO‘SHMA SO‘ZLAR IMLOSINING QIYOSIY-TAHLILIIY O‘RGANILISHI

Inomova Zarnigor

Andijon davlat universiteti Filologiya tillarni o'qitish : O'zbek tili 1- bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur ishda o‘zbek tilidagi qo‘shma so‘zlarning lotin va kirill yozuvlaridagi imlosi qiyosiy-tahliliy jihatdan o‘rganilgan. Tadqiqot davomida qo‘shma so‘zlarning nazariy asoslari, ularning tuzilishi hamda yozilish tamoyillari tahlil qilindi. Har ikki yozuv tizimida qo‘shma so‘zlar imlosining o‘xshash va farqli jihatlari aniqlanib, fonetik va morfologik yondashuvlarning o‘rni yoritildi. Shuningdek, zamonaviy davrda paydo bo‘layotgan yangi qo‘shma so‘zlarning yozilishidagi muammolar ko‘rsatilib, ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar berildi. Tadqiqot natijalari o‘zbek tilining imlo tizimini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi

Kalit so‘zlar: qo‘shma so‘z, imlo, lotin yozuvi, kirill yozuvi, qiyosiy tahlil, fonetik tamoyil, morfologik tamoyil, leksik birlik, tilshunoslik, o‘zbek tili, yozuv tizimi, imlo me’yorlari

Аннотация: В данной работе проводится сравнительно-аналитическое исследование правописания сложных слов в узбекском языке на основе латинской и кириллической графики. В ходе исследования проанализированы теоретические основы сложных слов, их структура и принципы написания. Выявлены сходства и различия в орфографии сложных слов в обеих письменностях, а также освещена роль фонетического и морфологического подходов. Кроме того, рассмотрены проблемы написания новых сложных слов, возникающих в современный период, и предложены

пути их решения. Результаты исследования имеют важное значение для совершенствования орфографической системы узбекского языка

Ключевые слова: сложное слово, орфография, латинская графика, кириллическая графика, сравнительный анализ, фонетический принцип, морфологический принцип, лексическая единица, языкознание, узбекский язык, письменность, орфографические нормы

Abstract: This study presents a comparative and analytical investigation of the spelling of compound words in the Uzbek language based on Latin and Cyrillic scripts. The research analyzes the theoretical foundations, structure, and spelling principles of compound words. Similarities and differences in the orthography of compound words in both writing systems are identified, and the roles of phonetic and morphological approaches are highlighted. In addition, the study examines the challenges associated with spelling newly emerging compound words in the modern period and proposes possible solutions. The findings of the research are significant for improving the orthographic system of the Uzbek language.

Keywords: compound word, orthography, Latin script, Cyrillic script, comparative analysis, phonetic principle, morphological principle, lexical unit, linguistics, Uzbek language, writing system, spelling norms

O'zbek tili ko'p asrlik tarixga ega bo'lib, uning yozuv tizimi ham turli davrlarda muhim o'zgarishlarni boshdan kechirgan. Xususan, arab yozuvidan kirill yozuviga, keyinchalik esa lotin yozuviga o'tilishi tilning nafaqat grafik ko'rinishini, balki imlo tizimini ham tubdan yangilashga olib keldi. Har bir yozuv tizimi o'ziga xos tamoyillar asosida shakllanganligi sababli, ularning til birliklarini ifodalashdagi yondashuvlari ham

turlicha bo'ldi. Ayniqsa, qo'shma so'zlar imlosi bu o'zgarishlar jarayonida muhim tadqiqot obyektiga aylandi.

Qo'shma so'zlar tilning lug'at boyligini kengaytiruvchi muhim vositalardan biri hisoblanadi. Ular yordamida yangi tushunchalar, predmetlar va hodisalar nomlanadi. Shu bois, qo'shma so'zlarning to'g'ri yozilishi nafaqat lingvistik, balki amaliy jihatdan ham katta ahamiyatga ega. Mazkur ishda lotin va kirill yozuvlarida qo'shma so'zlarning imlosi qiyosiy tahlil qilinadi, ularning o'xshash va farqli jihatlari yoritiladi hamda mavjud muammolar ilmiy asosda izohlanadi.

Qo'shma so'zlar tilshunoslikda murakkab tuzilishga ega bo'lgan leksik birlik sifatida qaraladi. Ular kamida ikki mustaqil yoki nisbatan mustaqil komponentlarning birikishi orqali hosil bo'ladi va natijada yangi, yaxlit ma'noga ega bo'lgan birlik yuzaga keladi. Bunday so'zlar tarkibiy jihatdan murakkab bo'lsa-da, nutqda yagona so'z sifatida qabul qilinadi.

Qo'shma so'zlarning paydo bo'lishi tilning ichki rivojlanish qonuniyatlari bilan chambarchas bog'liq. Jamiyat taraqqiyoti, ilm-fan va texnologiyaning rivojlanishi yangi tushunchalarni ifodalash zaruratini tug'diradi. Natijada mavjud so'zlar birikib, yangi leksik birliklar hosil qiladi. Masalan, "temir" va "yo'l" so'zlarining birikishi natijasida "temiryo'l" so'zi yuzaga keladi va u alohida bir transport tizimini ifodalaydi.

Qo'shma so'zlarning muhim xususiyati — ularning semantik yaxlitligidir. Ya'ni, komponentlar alohida ma'noga ega bo'lsa-da, qo'shilganda ular yangi, umumlashgan ma'noni bildiradi. Shu sababli qo'shma so'zlarni yozishda faqat shakl emas, balki ma'no ham asosiy mezon hisoblanadi.

Kirill yozuvi asosida shakllangan o'zbek imlosi XX asr davomida faol qo'llanilib, tilning yozma shaklini me'yorlashtirishda muhim rol o'ynadi. Bu yozuv tizimida qo'shma so'zlarning yozilishi ko'pincha fonetik tamoyilga asoslangan edi. Ya'ni, so'z qanday talaffuz qilinsa, shunga yaqin shaklda yozishga intilish kuzatiladi.

Masalan, “темирйўл”, “қўлқоп”, “ошхона” kabi soʻzlar talaffuzga yaqin tarzda yozilgan. Biroq bu yondashuv baʼzi hollarda imloda barqarorlikning buzilishiga olib kelgan. Ayrim qoʻshma soʻzlar turli manbalarda turlicha yozilishi mumkin edi, bu esa oʻquvchilar va yozuvchilar uchun noaniqlik tugʻdirgan.

Shuningdek, kirill yozuvi davrida rus tilining taʼsiri ham sezilarli boʻlgan. Baʼzi qoʻshma birliklar rus tilidagi modellarga yaqin shaklda yozilgan yoki ularning yozilishiga tashqi taʼsir boʻlgan. Natijada oʻzbek tilining ichki qonuniyatlariga toʻliq mos kelmaydigan holatlar yuzaga kelgan.

Mustaqillikdan soʻng oʻzbek tilini lotin yozuviga oʻtkazish jarayoni boshlandi. Bu jarayon tilni xalqaro maydonga olib chiqish, uni zamonaviy texnologiyalar bilan uygʻunlashtirish maqsadini koʻzladi. Lotin yozuviga oʻtish bilan birga imlo qoidalar ham qayta ishlab chiqildi.

Lotin yozuvida qoʻshma soʻzlar imlosi koʻproq morfologik tamoyilga asoslanadi. Bu degani, soʻzning tarkibiy tuzilishi, uning qismlari va ularning oʻzaro bogʻlanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Natijada qoʻshma soʻzlar yanada tizimli va izchil yozila boshladi.

Masalan, “temiryoʻl”, “qoʻlqop”, “oshxona” kabi soʻzlar bir xil qoidalarga asoslanib yoziladi. Bu esa yozma nutqda aniqlik va barqarorlikni taʼminlaydi. Shuningdek, lotin yozuvi yangi soʻzlarni shakllantirishda ham qulaylik yaratadi.

Lotin va kirill yozuvlarida qoʻshma soʻzlar imlosini qiyoslash ularning asosiy farqlarini aniqlash imkonini beradi. Eng muhim farq — yozuv tamoyillaridadir. Kirill yozuvida fonetik yondashuv ustun boʻlsa, lotin yozuvida morfologik yondashuv asosiy oʻrin tutadi.

Fonetik tamoyil talaffuzni aniq aks ettirishga xizmat qiladi, ammo u har doim ham soʻzning ichki tuzilishini koʻrsatib bera olmaydi. Morfologik tamoyil esa soʻz tarkibini aniq ifodalash imkonini beradi, bu esa tilni oʻrganishda qulaylik yaratadi.

Bundan tashqari, lotin yozuvida qo'shma so'zlar imlosi nisbatan barqaror va yagona tizimga ega. Kirill yozuvida esa ba'zi hollarda variantlilik kuzatilgan. Bu farq ayniqsa yangi so'zlarning yozilishida yaqqol namoyon bo'ladi.

Bugungi kunda texnologiya va globalizatsiya jarayonlari tilga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Internet, axborot texnologiyalari va ijtimoiy tarmoqlar orqali yangi tushunchalar kirib kelmoqda. Bu esa yangi qo'shma so'zlarning paydo bo'lishiga olib kelmoqda.

Masalan, "onlayn dars", "internet do'kon", "videoqo'ng'iroq" kabi birliklar keng qo'llanilmoqda. Biroq ularning yozilishida hali ham aniq me'yorlar shakllanmagan. Ayrim hollarda ular ajratib yoziladi, ba'zan esa bitishiq shaklda uchraydi.

Bu holat imlo me'yorlarini yanada takomillashtirish zaruratini ko'rsatadi. Ayniqsa, ommaviy axborot vositalari va internet sahifalarida qo'shma so'zlarning turlicha yozilishi til madaniyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Qo'shma so'zlar imlosini takomillashtirish uchun bir nechta muhim yo'nalishlarni ko'rsatish mumkin. Avvalo, yagona va aniq imlo qoidalarini ishlab chiqish zarur. Bu qoidalar barcha soha vakillari uchun tushunarli va qulay bo'lishi kerak.

Ikkinchidan, zamonaviy elektron lug'atlar va onlayn platformalarni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Bu orqali foydalanuvchilar so'zlarning to'g'ri yozilishini tez va oson aniqlay oladi.

Uchinchidan, ta'lim tizimida qo'shma so'zlar imlosiga alohida e'tibor qaratish lozim. O'quvchilar bu mavzuni chuqur o'zlashtirsa, kelajakda yozma nutq madaniyati ham yuqori darajada bo'ladi.

Xulosa

Lotin va kirill yozuvlarida qo'shma so'zlar imlosi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularning asosiy farqi yozuv tamoyillarida namoyon bo'ladi. Kirill yozuvi fonetik

yondashuvga asoslangan bo'lsa, lotin yozuvi morfologik aniqlikni ta'minlaydi. Zamonaviy o'zbek tilida esa lotin yozuvi asosida yagona, izchil va ilmiy asoslangan imlo tizimini shakllantirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Qo'shma so'zlar tilning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Ularning to'g'ri yozilishi esa til madaniyatining muhim ko'rsatkichidir. Shu sababli bu masala kelgusida ham tilshunoslar e'tiborida bo'lishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbek tilining imlo lug'ati. – Toshkent
2. O'zbek tilining izohli lug'at
3. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili
4. Tursunov U. O'zbek tili grammatikasi
5. O'zbek tilining imlo qoidalari (yangi tahrir)